

Az ördög árka A szarmata sáncrendszer Debrecen környékén

Egykori hatalmas földsáncok maradványai többfelé találhatók az Alföld peremén. A nép a Tiszántúlon az „Ördög árkának”, a Duna-Tisza közén „Csesz árkának”, „Csörsz árkának” nevezi ezeket, és létrejöttüket különféle mondákkal magyarázza.

E sáncok feltérképezésükkel egybekötött kutatásnál valódi eredetük és rendeltetésük megállapítása végett a Balás Vilmos által összegyűjtött irodalmi és kartográfiai adatok felhasználásával Magyar Nemzeti Múzeumnak egy munkacsoportja (Garam Éva, Patay Pál és Soproni Sándor) számos más helyi kutató közreműködésével 1962-ben kezdte meg, és közel húsz éven át végezte. A kutatások eredményeként megállapították, hogy e sáncok hatalmas rendszert alkotnak, amely az Alföldet – a Nyírség zömét és az attól északra és keletre eső részét kivéve – a Dunától Vác és Budapest között kiindulva keleti irányban a Tiszáig, majd tovább Újfehértóig, ott nagy ívben délnek kanyarodva megközelítőleg Debrecen-Bihar-keresztes-Nagyszalonta-Arad-Temesvár-Versce vonalán az Al-Dunáig körülövezi, mintegy 550 km hosszúságban. Nem is egy vonal alkotja a sáncrendszert; az 2-3, sőt pl. Biharban, valamint a Maros és Temes között 4, egymástól 3-15 km távolságban, nagyjából egymással párhuzamosan futó vonalból áll. Az általuk és a Duna által bezárt terület 60 000-65 000 km²-t tesz ki. A sáncok egy árok-ból és annak belső (a Duna-Tisza közén déli, a Tiszántúlon nyugati) oldalán emelt sáncból álltak. Az árok mérete és alakja – részben a talajtól függően – változó volt. Mélysége 1,50-3,10 szélessége 3,40 és 10,40 m között ingadozott, keresztmetszete pedig 4 és 18 m² között.

A kutatások során több helyen a sáncok átvágása alkalmával korhatározó leletek is bukkantak. Így Tiszazsadány mellett egy legkésőbb a III. század közepén eltemetett sírra találtak, Kötegyánban egy ugyancsak III. századi telep helyén halad át az Ördög árka, ugyanakkor Oszlárnál egy XI. századi temető szélét alkotja. A sáncrendszert tehát a két időpont között kellett létrehozni. Az általa körülzárt terület viszont a fenti időhatárok között itt lakó népek közül egyedül a szarmaták

szállásterületével egyezik. A sánc létrehozói tehát csakis ők lehettek, a 320-330-as években. 322-ben ugyanis Nagy Constantinus római császár, megtorolva a szarmata-jazig törzsek betörését Pannóniába, legyőzte őket, és a birodalom szövetségeseivé tette. A rómaiak kezdeményezhetek, hogy a szövetségcséik a szállásterületük határát jelöljék meg sáncokkal, ami egyben kisebb rajtaütések, portyázások ellen is hivatva lett volna őket megvédeni. A sáncok határjelző és védelmi szerepe azonban a 370-es évek végén, a népvándorlások előszelét hozó germán népek sikeres támadásai miatt megszűnt. (lásd még Molnár Géza írásának a kérdésre vonatkozó elemzését. – szerk.)

Debrecen határát az Ördög árkának két vonala is átszeli. Az egyik a hajdúhadházi Csereerdőből lép át a Monostori-erdőbe, majd a Nagycsrdón fut keresztül (a temető főbőjratától 100 m-re nyugatra), végül jól látható a Paci-erdőben is. A másik a hajdúhadházi Nagycsrdóból jön át Pallagon, majd délkelet felé kanyarodva keresztelzi a Fancsikai- és Bánki-erdőt. Ennek egy szakaszát a Vámospereslő út mellett a kisvasút „Csereerdő” megállójával szemben eredeti alakjára helyreállítottuk.

Költségeit a FEFAG Debreceni Parkerdészete fedezte, példát mutatva arra, hogy a rábizott terület történelmi értékének is felelős gazdája.

(M. Nepper Ibolya (Déri Múzeum) és Patay Pál (Magyar Nemzeti Múzeum) múzeumi ismertetőjéből.)

A magyar nép a Tejutat számtalan névvel illette, ezek közül egyik a „Csörsz-árka”.

Nagyapám mondta, aki a bihari Konyáron lakott: a falu mellett húzódó árok „Noé ill. a bárka-árka”, mely a vízözön elmúltával az utat jelölte meg a levonuló víznek, s a rajta lévő menedéeknek.

(80-as évek eleji közlés)

Csörsz árkáról

1., ... bővebben tud azonban még ama már fentebb említett régi árkok, sáncok, gátakról, melyek például egyfelől, a Dunától Tiszáig, Pest, Heves és Jászágban, másfelől ismét Erdély s a Székelyföldről a Duna s Tiszához levonulnak, azokat HUNÁRKA, HONÁRKA és HOMÁRKA, meg CSÖRSZ és CSÖSZÁRKA, meg CSÖRSZ és CSÖSZÁRKA, de különösen ÖRDÖG ÁRKA, ÖRDÖG GÁTJÁNAK stb. nevezve.

... mellette már Erdélyben: Budavár, Udvarhely és Kadicsfalva mellett keresik réggib történetróink Attila lakát, ... újabbban a jászágban Csörsz-hun árok mellett; de már régi történelmi mondánk is arra mutat, hogy a magyarok bejövetelekor a honban talált romokat, s b. őseik, hun elődeiknek tulajdoníták.

... mit ismét a nép hagyomány talán ama Csörsz névvel akarna tudni. Tompánál legalább egy rege beszéli, hogy Csörsz az Avar fejedelmé átja a Duna s Tisza közti árkok. ... Vasban is egy Csornóc árok név, nem is vélném a Csörsz névnek a népnél talán kelendőbb Csörsz-re igazítását... ha az alatt egyszerűen csak a csösz = custos, vigil értelmezés keresik, ma eredeti jelentése kimúlhatott, lehet hogy még valami szemcsés véletlen által erre is rá jövedünk, de én nem kétkem, hogy benne is avar népségi ós hagyományos név keresendő, mint a honárka és homárkában a hunárka lappang.

2., ... e sáncok anyaga szalmával gyűrt s égetett föld, melynek mind két oldalára közbülső föld hányatott, a tudósító szerint a sánc úgy alakítottatott volna: hogy a kívántató szélességben mintegy három lábnyira a föld felásatott; erre keresztbe fa rakatott, ennek fölébe a gyűrt föld tetetett, a fa pedig meggyűjtatott, mikint azt bizonyítja a földhányás alatt látható hamú és szén; a sziklás helyeken is a tűz ereje észrevehető. Ezen régen így történetett dolog valóságát um. e következő rege is bizonyítani látszik, mely máig is él a helembái nép emlékezetében: azon időben midőn földünkön az állatoknak is voltak birodalmaik, egy ízben a vakandokok királya felső tartományából seregével együtt át akart menni a Dunán, de mint-hogy azt át úszni nem merészlék, és hogy az emberektől észre ne vétessenek, tartományukból egy földalatti hidat építenek, s azt a Duna medre alatt el is készíték; azonban minden gondoskodás dacára az emberekől észrevétettek, általuk hidjuk felgyújtatott akkor éppen midőn azok a Duna alatt mentek; minck következtében a Duna alatti lahid is lángba borulván, a víz nyílást kapott üregükbe, azokat megfojtotta és a vakandokok nagyszerű tervének vége lón.

(Ipolyi Arnold: Magyar Mythológia Pest, 1854)

A helyrcállított sánc Nagycsrdén, Debrecen mellett

